

ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΣΕ ΑΝΑΒΡΑΣΜΟ ΚΑΙ Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ

ΕΙΣΗΓΗΣΗ ΣΤΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ: «ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ: ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΗΘΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ»

ΑΘΗΝΑ, 8 ΜΑΡΤΙΟΥ 2013

ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΚΑΤΣΑΣ

Πριν από έξι μήνες περίπου η κόρη μου, μιλώντας με έναν συμμαθητή της που ήθελε να αγοράσει καινούριο κομπιούτερ, του είπε: «Έχουμε κρίση τώρα. Δεν το καταλαβαίνεις?»

Αυτή η φράση συμπυκνώνει για εμένα την έννοια της κρίσης. Κρίση είναι ότι ένα 10-χρονο παιδί χρησιμοποιεί συνειδητά στο λεξιλόγιό του την συγκεκριμένη λέξη.

Τι είναι κρίση

Η ιστορία μιας κρίσης δεν μπορεί να γραφτεί σε ένα ή δυο χρόνια μετά την έναρξη της. Θα χρειαστεί να περάσει καιρός ώστε οι κοινωνικοί επιστήμονες να καταγράψουν και να εξηγήσουν με ψύχραιμη ματιά τα αίτια και τις επιπτώσεις αυτού που σήμερα ονομάζουμε κρίση. Οι κρίσεις δεν εμφανίζονται έτσι από το πουθενά. Είναι αποτελέσματα διεργασιών μέσα από πολύπλοκες κοινωνικές δομές. Ο μελετητής αυτού του ζητήματος καλείται να ερμηνεύσει τις διεργασίες που οδηγούν σε μια κατάσταση ώστε να κατανοήσει την δυναμική της όποιας κρίσης.

Επιπρόσθετα, ο όρος «κρίση» είναι προβληματικός γιατί δεν είναι αξιολογικά ουδέτερος. Αν ορίσουμε κάτι ως κρίση, αυτόματα εισάγουμε ένα προσωπικό στοιχείο: κατά πόσο επιρρεάζει εμάς τους ίδιους και κατά συνέπεια την ερμηνεία που του δίνουμε. Γιατί υπάρχει και αυτή η διάσταση: είναι κρίση αυτό που περνάμε; Σίγουρα είναι μια αλλαγή που βιώνεται μαζικά. Ας μου επιτραπεί, λοιπόν, αυτό που περνάμε να μην το ονομάσω κρίση, αλλά να χρησιμοποιήσω έναν πιο δυναμικό όρο: κοινωνική αλλαγή.

Κοινωνίες σε αναβρασμό

Ζούμε σε μία εποχή που χαρακτηρίζεται από μεγάλες και απότομες αλλαγές. Οι αλλαγές στους κοινωνικούς θεσμούς και στην δομή της κοινωνίας βιώνονται με πίο άμεσο τρόπο από ολοένα και περισσότερα άτομα. Μπορεί να πει κανείς ότι αυτό συνέβαινε πάντοτε. Η διαφορά είναι ότι θεωρούμε πως αυτές οι αλλαγές είναι μαζικότερες και γρηγορότερες. Αντιδρούμε δηλαδή επειδή ακριβώς βρισκόμαστε στο μέσο όλων των αλλαγών και δεν έχουμε βρει τον τρόπο να προσαρμοστούμε.

Ξεκινώντας με τον κοινωνικό θεσμό της οικογένειας, βιώνουμε αλλαγές που τείνουν να χαλαρώσουν τις προηγούμενα άκαμπτες δομές. Ο ορισμός της 'οικογένειας' ολοένα και αλλάζει, περιλαμβάνοντας καινούριες, μη-τυπικές δομές. Παραδείγματα είναι οι μονογονεϊκές οικογένειες,

οικογένειες του ενός ατόμου, γονείς με δύο άτομα του ίδιου φύλου. Επιπρόσθετα, η τυπική οικογένεια στις οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες είναι μικρότερη λόγω της μείωσης του αριθμού των γεννήσεων. Μιά άλλη δομική αλλαγή είναι και η αύξηση του ποσοστού των διαζυγίων.

Συνεχίζοντας με τον κοινωνικό θεσμό της θρησκείας, η δεδομένη πίστη και υποστήριξη κλονίζεται ως συνέπεια των μεγάλων σκανδάλων που βγαίνουν στην δημοσιότητα κάθε τόσο. Ανεξάρτητα από τα σκάνδαλα, ο ρόλος της θρησκευτικής πίστης και των εκκλησιαστικών εκπροσώπων της, βαίνει μειούμενος στις οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες. Δύο άλλοι κοινωνικοί θεσμοί, η εκπαίδευση και η πολιτική, χαρακτηρίζονται από αβεβαιότητα και αδυναμία παροχής ασφαλούς ηγεσίας.

Πάνω σε όλα αυτά έτυχαν και οι οικονομικές συνέπειες της κρίσης. Όμως, η συγκεκριμένη περίοδος κοινωνικών αλλαγών που βιώνουμε δεν είναι οικονομική κρίση. Έτσι παρουσιάζεται από τα ΜΜΕ. Είναι μια βαθύτατα κοινωνική πρόκληση που βιώνεται ως οικονομική κρίση. Αυτό που βιώνουμε σήμερα είναι αυτό που οι επιστήμες ονομάζουν αλλαγή τρόπου σκέψης (paradigm shift). Αυτές οι παραδειγματικές μετατοπίσεις πάντα συνέβαιναν και είναι δομικά συστατικά της κοινωνικής αλλαγής. Ας αναλογιστούμε τη δεκαετία του 1960 που έφερε σοβαρότατες προκλήσεις στην καθεκυστία τάξη μέσα από συνεχείς αμφισβητήσεις ισχυρότατων θεσμών. Πολιτικές, στρατιωτικές, φυλετικές πρακτικές που επί δεκαετίες ήταν δεδομένες αμφισβητήθηκαν. Ας μην πάμε πολύ πίσω. Η αρχή της δεκαετίας του 1990 έφερε την αμφισβήτηση του υπαρκτού σοσιαλισμού μέσα από μια παραδειγματική μετατόπιση που είχε τεράστιες πολιτικές, πολιτισμικές και οικονομικές αλλαγές τις οποίες βιώνουμε και σήμερα.

Η σημερινή κατάσταση είναι ίσως η σοβαρότερη αμφισβήτηση του καπιταλισμού ως κοινωνικού και οικονομικού συστήματος και ουσιαστικά καταλήγει σε μια κριτική της παγκοσμιοποίησης. Αυτή η κριτική είναι κοινωνικά σημαντική και εξαιρετικά δύσκολη. Αυτό συμβαίνει γιατί καθημερινά εκατομύρια άνθρωποι αισθάνονται ότι το σύστημα μέσα στο οποίο μεγάλωσαν, τους προδίδει και έχει γυρίσει εναντίον τους. Χάνουν τις δουλειές τους, τα περιουσιακά τους στοιχεία, την πίστη τους σε ορισμένες σταθερές.

Επιπτώσεις

Λόγω των συνεχών και γρήγορων αλλαγών τις οποίες βιώνουμε και επειδή η αμφισβήτηση ποτέ δεν ήταν βολική, αρχίζουμε να αδυνατούμε να βρούμε ικανές εξηγήσεις. Αυτό και μόνον δημιουργεί ανασφάλεια. Ως συνέπεια, ολοένα και μεγαλύτερος αριθμός κοινωνικών ομάδων παραιτούνται από την προσπάθεια και παραμένουν αδρανείς αποδεχόμενοι το

*Καθηγητής Κοινωνιολογίας, Deree-The American College of Greece

μάταιο του εγχειρήματος. Αυτή είναι η απαρχή της αποξένωσης.

Ο Μαρξ είχε περιγράψει πρώτος τον όρο ως «αδυναμία λόγω απομόνωσης.» Παραδείγματα αυτής της αποξένωσης είναι η αύξηση στον αριθμό αυτοκτονιών, η αυξανόμενη ατομική και κοινωνική απομόνωση και οι αλλαγές στο εργασιακό περιβάλλον που τείνουν να απομονώνουν τους εργαζόμενους.

Αυτά τα παραδείγματα οριοθετούν τις τέσσερις κύριους άξονες της αποξένωσης: αποξένωση από τους συντρόφους, αποδοχή της προσωπικής αδυναμίας αντίδρασης, απώλεια νοήματος, και κοινωνική απομόνωση.

Η δυναμική των κρίσεων

Μόνον αν κατανοήσουμε αυτό που περνάμε ως μια δραματική κοινωνική αλλαγή και όχι απλά ως κρίση, θα μπορέσουμε να δούμε κάτι δυναμικό και θετικό απο όλη αυτή την κατάσταση. Η κατανόηση της κοινωνικής αλλαγής αφήνει να δούμε ένα διαφορετικό αύριο. Η κρίση, όμως, όχι. Η κρίση, δυστυχώς, είναι μια οξεία κατάσταση, πέρα από το «κανονικό» που όταν περάσει προσδοκούμε την επιστροφή στην προτεραιά κατάσταση. Είναι όπως μια κρίση κωλικού. Όταν παρέλθει, επιστρέφουμε στην προηγούμενη κατάσταση.

Στην περίπτωση που εξετάζουμε, αυτό δεν ισχύει και δεν πρέπει να ισχύει. Η κοινωνική αλλαγή σημαίνει ότι κάτι διαφορετικό θα έλθει, όχι το ίδιο. Μας δίνει το δικαίωμα και την υποχρέωση να αλλάξουμε. Αν αυτή η αλλαγή είναι προς το καλύτερο και προς το ευρύτερο κοινωνικό όφελος, αυτό είναι στο χέρι μας να το καταφέρουμε. Πιστεύω πως αυτό έχει αρχίσει να γίνεται. Η αμφισβήτηση, η κριτική προσέγγιση προς τα πάντα φέρνει πολλά θετικά.

Μέσα από την αμφισβήτηση, η κατάσταση μπορεί να αλλάξει και η πραγματικότητα να είναι λιγότερο ζοφερή. Μέσα σε αυτό τον βούρκο της αποξένωσης, αρχίζουν και αχνοφαίνονται σημάδια κοινωνικής ανάκαμψης. Τα παραδείγματα είναι πολλά και αυξάνονται: κοινωνικά παντοπωλεία, δίκτυα αλληλοβοήθειας, δωρεάν μαθήματα, παζάρια σε επίπεδο

γειτονιάς, εφαρμογές ανταλλακτικής οικονομίας, κινήματα όπως αυτό της πατάτας, διασκέδαση στο σπίτι με φίλους.

Όλες αυτές οι δράσεις και πρακτικές τείνουν να μειώσουν πολλές από τις συνιστώσες της αποξένωσης. Σημαντικός αριθμός ατόμων ξαναβρίσκεται με τους συντρόφους του και προσπαθεί να επανακτήσει τον έλεγχο απορρίπτοντας τη μοιρολατρική αποδοχή της προσωπικής αδυναμίας. Μέσα από αυτή τη διαδικασία επανεφευρίσκεται το νόημα που είχε χαθεί, πάνω σε διαφορετική βάση πλέον και καταπολεμάται η κοινωνική απομόνωση.

Παρ' όλα αυτά, το ερώτημα παραμένει: εξαλείφεται η αποξένωση; Όχι. Όμως είμαστε μάρτυρες μιας τάσης που, ακριβώς επειδή υπάρχει η «κρίση», αρχίζει να δημιουργεί μια αντίδραση στην αποξένωση. Αυτός, άλλωστε είναι και βασικός κανόνας της φύσης: δράση και αντίδραση.

Η κατάσταση που ζούμε μας έχει κάνει πιά αλληλέγγυους, έστω και λόγω ανάγκης.

Η κοινωνική αλληλεγγύη είναι σημαντική γιατί είναι ο συνδετικός κρίκος που κρατάει τα επί μέρους κομμάτια της κοινωνίας δεμένα μεταξύ τους. Κατά τον Εμίλιο Ντυρκέμ, τον μεγάλο Γάλλο κοινωνιολόγο, η κοινωνική αλληλεγγύη είναι βασικό χαρακτηριστικό όλων των κοινωνιών και εκδηλώνεται με διάφορους τρόπους. Αυτή η εκδήλωση είναι η προσπάθεια επαναφοράς της ισορροπίας στην κοινωνία.

Επίλογος

Με έναν διεστραμμένο τρόπο, υπάρχουν ορισμένες πλευρές της παρούσας κατάστασης που έχουν τα θετικά τους. Άμεσα αποτελέσματα δεν περιμένω, αλλά υπάρχει κάτι το άβολο θετικό όταν μαζεύονται οι κάτοικοι μιάς περιοχής για να οργανώσουν ένα ανταλλακτικό παζάρι. Άβολο γιατί δυστυχώς χρειάστηκε μια οικονομική καταβάρθρωση για να γίνει. Θετικό γιατί είναι ένας τρόπος καταπολέμησης της αποξένωσης. Έτσι, σαν την κόρη μου, μπορώ να πω: «Έχουμε κρίση τώρα. Δεν το καταλαβαίνεις?»